

# اندیشه‌ورزی

تأملی درباره تفکر نقادانه

محمد کاظم شاه‌آبادی

[www.ketab.ir](http://www.ketab.ir)

www.ketab.ir

شاه‌آبادی، محمدکاظم، ۱۳۵۹ -

اندیشه‌ورزی: تأملی درباره تفکر نقادانه / محمدکاظم شاه‌آبادی. - قم: مؤسسه بوستان  
کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۴۰۰.

۸۸ ص. : مصور، نمودار. - (مؤسسه بوستان کتاب؛ ۲۹۹۲) (کلام و عقاید)

ISBN 978-964-09-2282-8

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتاب‌نامه: ص. [۸۷] - ۸۸؛ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. اندیشه و تفکر - جنبه‌های مذهبی - اسلام. ۲. اندیشه و تفکر - جنبه‌های قرآنی.

الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب. ب. عنوان: تأملی درباره تفکر

نقادانه. ج. عنوان.

۲۹۷/۴۸۱۲

BP ۲۲۹/۲

شماره کتابشناسی ملی: ۷۵۳۹۵۱۷

۱۴۰۰

www.ketab.ir

■ موضوع: کلام و عقاید

■ گروه مخاطب: - تخصصی (طلاب و دانشجویان)

- عمومی

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۹۹۲

مسیلس انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۷۷۵۴

بیت

# بوستان کتب

اندیشه‌ورزی

تأملی درباره تفکر نقادانه

• نویسنده: محمداکرم شاه‌آبادی

• ناشر: مؤسسه بوستان کتاب

• لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

• نوبت چاپ: اول / ۱۴۰۰ • شمارگان: ۵۰۰ • بهای: ۲۲۰۰۰ تومان

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

WWW.KETAB.IR

♦ دفتر مرکزی: قم، خ شهید (صفاییه)، ص ب ۲۷۱۸۵/۹۱۷، تلفن: ۰۷-۲۷۷۲۲۱۵۵، فکس: ۲۷۷۲۲۱۵۲، تلفن پخش: ۲۷۷۲۲۲۱۶

♦ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهید (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)

♦ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۶۶۹۶۹۸۷۸

♦ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع پاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۳۳۳۳۳۶۷۴

♦ فروشگاه شماره ۴: اهملان، چهارراه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اهملان، تلفن: ۳۳۳۳۰۲۷۰

♦ فروشگاه شماره ۵ (راگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهید، نش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۴۳۱۷۹

اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۱۰۰۰۲۱۵۵ و یا ارسال درخواست به:

پست الکترونیک مؤسسه: [E-mail:info@bustaneketab.com](mailto:info@bustaneketab.com)

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: [www.bustaneketab.com](http://www.bustaneketab.com)

با قدردانی از همکارانی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

• اعضای شورای بررسی آثار • ویراستار: محمدرضا منصفی سرونانی

• اصلاحات حروف نگاری و صفحه‌آرا: حسین محمدی

• نمونه‌خوانی: جواد عروجی • کنترل فنی صفحه‌آرایی: سیدرضا موسوی‌منش

• مدیر گروه هنری: مسعود نجابتی • طراح جلد: علی یاراحمدی • اداره آماده‌سازی: حمیدرضا تیموری

• اداره چاپخانه: مجید مهدوی، ناصر منتظری و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی.

رئیس مؤسسه

محمدباقر انصاری

## فهرست مطالب

۹	مقدمه
۱۵	فصل اول: خردورزی و بینش‌وری
۱۵	اهمیت و آثار
۱۶	انتخاب و خردورزی
۱۷	اندیشه منبع اصلی موفقیت
۱۹	اندیشه‌ورزی در اسلام
۱۹	عقل و دین
۲۰	عقل و اسلام
۲۰	خردورزی در روایات
۲۵	فصل دوم: تقوا و فضایل فکری
۲۶	شجاعت و شهامت فکری
۲۶	انواع ترس در اندیشه
۲۷	اندیشه و آزادی
۲۸	بت‌های فکری
۲۹	مرزداران اندیشه و عقلانیت
۳۲	تواضع فکری

- ۳۵..... تلاش و پشتکار فکری
- ۳۸..... تنبلی فکر
- ۳۹..... شوق دانش
- ۴۰..... فطرت دانش طلب
- ۴۰..... علم برای علم
- ۴۱..... احساس ارزشمندی
- ۴۱..... ارجمندی انسان از نگاه قرآن
- ۴۳..... ارزشمندی انسان در سایر ادیان
- ۴۴..... بزرگی روح
- ۴۵..... اعتماد به نفس و استقلال فکری
- ۴۶..... پیشرفت و استقلال فکری
- ۴۶..... قرآن و تقلید
- ۴۶..... اعتقاد به عقل و ریاست آن
- ۴۹..... آنچه نور عقل را کم سو می‌کند
- ۵۰..... عقل و موسیقی
- ۵۲..... تنبلی ذهن
- ۵۲..... تصمیمات احساسی
- ۵۳..... عدم تضاد عقل و عشق
- ۵۵..... صداقت فکری
- ۵۵..... انصاف
- ۵۶..... پرهیز از جزم‌اندیشی

۵۹..... فصل سوم: عناصر اندیشه، اجزای فکر

۶۱..... منظر (موضع، نظرگاه، زاویه دید)

## مقدمه

تصور کنید در دشواری‌ها و پیچیدگی مشکلات زندگی به راحتی نمی‌توانید تصمیم‌گیری کنید.

زمانی که گزینه‌های متعددی پیش روی شماست، در انتخاب میان آن‌ها احساس توانمندی دارید؛

از تصمیمات درست زندگی‌تان احساس غرور و موفقیت، و نسبت به تصمیمات اشتباه خود احساس کسب تجربه دارید؛ در فعالیت‌های علمی، بسیار نوآور و مبتکر هستید و مقالات و کتب ارزشمندی به جامعه علمی ارائه داده‌اید؛

کمتر دیگران را قضاوت کرده‌اید و در موارد ضروری، تحلیل‌تان از شخصیت دیگران درست بوده است؛

در موقعیت‌های لازم به درخواست دیگران پاسخ قاطع و منفی داده‌اید؛

از باورهای منطقی و عقاید مستدل خود و دوری از تعصب، احساس شرف و آرامش دارید؛

یک دانشمند بزرگ هستید و جامعه از نتایج پژوهش‌های شما بهره‌مند شده است؛

هنگام تفکر درباره یک رویداد سیاسی یا اجتماعی، قدرت

تحلیل دارید و دیگران تحت تأثیر تحلیل‌های ارزشمند شما قرار می‌گیرند؛

در تبیین منظور خود برای دیگران توانمند هستید؛

تنها پس از تحقیقات و مطالعات لازم به دیگران اعتماد می‌کنید و نتایج این اعتماد درست خود را لمس کرده‌اید؛

و درنهایت، وقتتان را به جای بگومگوهای بی‌فایده و اختلاف‌انگیز، صرف‌گفت‌وگوهای سازنده و علمی می‌نمایید.

باید دانست که همه این توانمندی‌ها و احساسات خوب، ریشه در داشتن مهارت تفکر دارد؛ تفکری که گستره آثار آن به پهنای همه عرصه‌هایی است که انسان در آن‌جا حضور دارد. درحقیقت اندیشه‌ورزی، بزرگ‌ترین موهبتی است که به انسان ارزانی شده تا منشأ آرامش و همه موفقیت‌های او در زندگی باشد.

هم‌چنین باید توجه نمود که این تصور خیال‌انگیز، روی دیگری هم دارد: احساس ناتوانی در حل مشکلات، نداشتن قدرت انتخاب، عذاب وجدان به خاطر قضاوت و اتهام‌زدن‌های نادرست، حس سرزنش به دلیل ضعف باورهای دینی، حس بی‌کفایتی به علت ناتوانی از تصمیم‌گرفتن و حس عدم موفقیت و شکست‌های پی‌درپی در زندگی، که همه این موارد حاکی از نبودن یا ضعف تفکر است.

درواقع، عامل اصلی مشکلات جامعه ما همچون به‌هم‌ریختگی و گسست‌های فرهنگی و اجتماعی، آشفتگی روانی جامعه، ناامنی آزردهنده اقتصادی، عدم وحدت و یکپارچگی در جهت حفظ منافع ملی، اختلافات خانمان‌سوز سیاسی و ده‌ها بحران ریز و درشت دیگر که با آن مواجهیم، ریشه در عدم فراگیری مهارت تفکر دارد و اختصاص

به سن، دین، حزب، نسل و صنف خاصی هم ندارد. نسل‌ها پشت سرهم می‌آیند و می‌روند و کسی به آن‌ها یاد نمی‌دهد که چگونه تفکر کنند؛ اصلاً بیشتر از آن که از کودکان بخواهند که ببینند، از آن‌ها انتظار اطاعت دارند! در نگاه جامعه، کودک هرچه مطیع‌تر باشد، خوب‌تر و ارزنده‌تر است و اگر اندیشه بدیعی به ذهن او بیاید، کسی نیست یا اصلاً متوجه آن نمی‌شود تا بخواهد تشویقش کند! گفته‌اند اصول دین، تقلیدی نیست و هرکس باید خودش تحقیق کند و به یقین برسد، ولی نه در خانه و مدرسه، نه در هیچ جای دیگر طریقهٔ درست‌اندیشیدن را نیز آموزش نداده‌اند.

چه اهمیتی دارد این حقیقت که «در آیین ما تفکر، جایگاه ویژه‌ای دارد»، زمانی که هیچ آموزش و تشویقی برای خردورزی وجود نداشته باشد؟ چقدر بجاست این جمله که «با حلوا حلوا گفتن، دهان شیرین نمی‌شود». چه تناقضی بالاتر از این که بگویند اصول اعتقادات، تقلیدی نیست، ولی اگر به نتیجه دیگری رسیدی، احکام ارتداد بر تو جاری سازند؟ بگویند آزاد هستی و هر مسیری می‌خواهی انتخاب کن، ولی اگر برخلاف میلشان آدم مؤمن و متدینی شدی، انواع تلاش‌ها برای بدنامی‌ات انجام می‌دهند. چه بسا ترس از همین انگ‌ها و ننگ‌ها است که اندیشه‌ورزی، به‌غایت کالای نادری است. اساساً مگر ارزش آدمی به باور و اعتقاد اوست که اگر به چیزی باور داشت آدم خوبی شود و اگر به آن باور نداشت انسان بدی است؟ فرق ارزشمندی دو نفری که یکی برای دیدن نمای شهر به بالای برجی می‌رود و دیگری که تلاشی برای رسیدن به چشم‌انداز بهتری نمی‌کند در چیست؟ آیا فردی که از منظری بالا، شهر را مشاهده نموده ارزش بیشتری از دیگری دارد یا این که چون تلاش بیشتری



نموده، برای کار او ارزش بیشتری می‌توان در نظر گرفت؟ فرض کنید کسی با ده درصد تلاش، به تحقیق در رابطه با «دین» می‌پردازد و در نتیجه به وجود «خدا» معتقد می‌شود و فرد دیگری که با چهل درصد تلاش دربارهٔ همین موضوع به پژوهش پرداخته و هنوز به وجود خالق برای هستی، باورمند نشده است؛ کدام‌یک از این دو نفر سزاوار ستایش بیشتری هستند؟

اساساً پاداش مربوط به «تلاشی» است که انسان انجام می‌دهد و تمام امتیاز، متعلق به راه‌حل است نه نتیجه. به بیان دیگر، ارزش، برای اندیشه‌ورزی صحیح است، نه باور به نتیجه آن؛ برآیند، خواه‌ناخواه به دنبال عملیات ذهنی تفکر می‌آید، اما آنچه مهم است تلاشی است که برای حرکت در مسیر بینش‌وری صورت می‌پذیرد. به‌راستی چه خسارتی بالاتر از دوری از اندیشه‌ورزی می‌توان تصور نمود؟ و چه چیزی جز خود تفکر، التیام‌بخش جراحات آن خواهد بود؟ کدامین تغییر و تحول، بزرگ‌تر و ریشه‌ای‌تر از تغییر در افکار و اندیشه‌ها می‌توان پیدا نمود که دقیقاً مسیر رشد و تعالی انسان باشد؟ آیا هنوز امیدی برای این تغییر وجود دارد؟

این کتاب شما را با اساسی‌ترین گام‌ها در رشد اندیشه‌ورزی آشنا می‌سازد. شما با هر فکر و عقیده‌ای که هستید، می‌توانید با اجرایی کردن این گام‌ها، شاهد تغییرات زیادی در زندگی خود باشید. محتوای این کتاب فرادینی است؛ هرچند که از معارف و مثال‌های دینی نیز به عنوان شاهد استفاده شده است. در تدوین کتاب سعی بر این بوده که تا جایی که ممکن است، اختصار رعایت گردد، به همین منظور اگر مفهومی با عبارات مختلف و یا کلماتی مترادف بیان گردیده، هدفی خاص، مد نظر نگارنده بوده

است؛ هم‌چنان که بیان مثال‌های متعدد به هدف تبیین بیشتر موضوع و با عنایت به طیف‌های گوناگون مخاطبین صورت پذیرفته است. مفاهیم مطرح‌شده در کتاب محتوای بخشی از دروس عمومی ارائه‌شده در مدرسه علمیۀ آقا می‌باشد. شایان ذکر است که در تدوین این اثر از کتاب ارزشمند مفهوم‌ها و ابزارهای تفکر نقادانه نیز استفاده شده است. خوانندگان عزیز در جست‌وجو برای مطالعات بیشتر در این زمینه می‌توانند از کلیدواژه‌های تفکر انتقادی، تفکر خلاق، مهارت‌های تفکر، مغالطات کاربردی و شبه‌علم در تحقیقات خود استفاده کنند.

در فصل اول این کتاب به اهمیت و آثار خردورزی اشاره شده است و در فصل دوم فضایل اخلاقی که در ارتقای سطح اندیشه‌ورزی جایگاه ویژه‌ای دارد، پرداخته شده است. در حقیقت کسانی که دارای این خلقیات هستند از اندیشه‌ورزی متعالی بهره‌مندند. در فصل سوم به عناصر اندیشه و ضرورت توجه به یکایک آن‌ها سخن به میان آمده و در فصل پایانی، ملاک‌ها و سنجه‌های فکری تبیین گردیده است. اندیشه‌ورز با داشتن فضایل فکری و با رعایت سنجه‌ها و معیارهای مطرح‌شده به اجزا و عناصر تفکر می‌پردازد.

در پایان از مدیریت و دست‌اندرکاران تولید مؤسسۀ بوستان کتاب در آماده‌سازی و چاپ و نشر اثر سپاس‌گزارم.

محمد کاظم شاه‌آبادی (مقداد)

بهار ۱۳۹۹ - قم